

УДК 7.036.(4)

Олександр **Гончарук**

старший викладач кафедри
монументально-декоративної
скульптури Львівської національної
академії мистецтв

Володимир **Гончарук**

викладач кафедри монументально-
декоративної скульптури Львівської
національної академії мистецтв

Портрет у творчості майстра. Світлій пам'яті Івана Самотоса присвячується

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми в творчості відомого львівського скульптора І. Самотоса — портрет у творчому доробку, образно-пластичні концепції. У статті розглядаються станкові портрети в доробку митця другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Виявлено провідні тенденції творчості митця, визначено характер традицій, на які він спирався і розкрито найсуттєвіші особливості композиційно-пластичних і образно-змістових рішень його портретів.

Ключові слова: станкова скульптура, портрет, пластика, традиції, форма, зміст.

7 липня 2016 р. у Львові відійшов у вічність народний художник України, почесний академік Національної академії мистецтв України, професор Іван Михайлович Самотос. Відомий митець зробив великий внесок у скарбницю українського образотворчого мистецтва. Він є автором 78-ми пам'ятників і 80-ти станкових робіт, більшість яких зберігається в експозиціях провідних музеїв України та зарубіжних держав. Як педагог виховав не одне покоління відомих майстрів образотворчого мистецтва. І. Самотос — своєрідна мистецька індивідуальність з особливим складом мислення, оригінальною логікою оцінки явищ дійсності та мистецьких проблем.

Іван Михайлович Самотос народився 20 серпня 1933 р. у с. Устя Миколаївського району. 1959 р. закінчив Львівський

державний інститут прикладного та декоративного мистецтва (ЛДІПДМ, нині — Львівська національна академія мистецтв) за спеціальністю «монументально-декоративна скульптура». Від 1959-го по 1962 рр. був завучем Львівського училища прикладного та декоративного мистецтва, а від 1962 р. викладав у ЛДІПДМ, де від 1990 р. до 2014 р. очолював кафедру монументально-декоративної скульптури, професор.

Постановка проблеми. Творчість народного художника України, професора І. Самотоса, охоплює другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Портрету належить провідне місце серед його численних робіт. У його творчості органічно поєдналися традиції і художні ідеї сучасності. На цьому ґрунті виробилися своєрідні творчі тенденції, які відрізняються стилістичною різноманітністю і оригінальністю образно-пластичного мислення. Вони, у кінцевому результаті, й визначили основний концепт розвитку скульптурного портрету у творчості митця. Дослідження творчості сучасних митців у контексті традицій і з позицій осмислення факторів художніх процесів сьогодення є актуальним завданням українського мистецтвознавства. Дослідження творчості І. Самотоса має і теоретичне, і практичне значення.

В аспекті завдань, поставлених у статті, цінними є публікації українських мистецтвознавців В. Афанасьєва [1], Ю. Белічко [2], Р. Даскалова [3], Р. Дреботюка [4], Д. Крвавича [5], О. Голубця [6], І. Голода, Р. Яціва, С. Лупій та ін., у яких проаналізовано стан розвитку української і, зокрема, львівської скульптури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У теоретичних розвідках цих авторів певна увага приділялась аналізу творів І. Самотоса, у першу чергу портретам, але в якості ілюстрації теоретичних положень, досліджуваних авторами. Статті до каталогів персональних виставок цього митця також не охоплюють кола питань творчої, зокрема, портретної скульптури І. Самотоса. У першу чергу це стосується творів кінця ХХ – початку ХХІ ст. Отже, автор статті поставив за мету виявити провідні тенденції творчості митця, визначити характер традицій, на які він спирається, і розкрити найсуттєвіші особливості композиційно-пластичних і образно-змістових рішень його портретів.

Виклад основного матеріалу. Львівська скульптура в сучасному національному культурно-історичному просторі становить живий, багатоаспектний художній світ. Відкритість до світових

тенденцій, участь у скульптурних симпозіумах, пленерах сприяють її активному входженню в контекст сучасної європейської художньої культури. Портрет завжди займав провідне місце у станкових видах львівської скульптури. Динаміка життя, зміни, що відбуваються в суспільстві, багатогранність і неоднозначність буття спрямовують скульпторів на постійний пошук яскравої образної мови, виразної художньої форми, яка в постсоцреалістичний період українського мистецтва вже не залежить від ідеологічного диктату.

У творчості І. Самотоса, одного з провідних львівських митців другої половини ХХ – початку ХХІ ст., портрету належить чільне місце. Від перших виставок 1960-х рр. до ювілейної, присвяченої 75-річчю від дня народження, І. Самотос пройшов великий творчий шлях, позначений пошуками засобів образно-змістової і формально-пластичної виразності.

Глибока внутрішня вимогливість щодо себе сформувалась у скульптора вже на початках його творчості, коли він проявив незалежність своєї мистецької та громадянської позиції в ранніх своїх роботах — дипломній «Максим Залізняка» і статуй «Іван Гонта». Обидва ці твори були встановлені в Актівій залі Львівського університету ім. І. Франка на прохання тодішнього ректора Є. Лазаренка і, на жаль, їх знищив його наступник, тогочасний партійний ідеолог В. Чугайов.

Оглядаючи ретроспективу його портретів, бачимо, що зміни відбуваються і у формальних прийомах, і в образній структурі, тобто в усьому комплексі творчих проблем, притаманних скульптурі як виду мистецтва. У роботах наступного періоду, кінця 1960-х – 1980-х рр., у портретах І. Котляревського, Г. Сквороди, Д. Яворницького, Я. Запаса, камерних, ліричних портретах дружини, доньки, львівських митців Е. Миська, З. Кецала та ін., І. Самотос приходить до більш вільного володіння пластичними прийомами. Найчастіше композиції його творів виконані в традиційній формі погруддя. Основну увагу він концентрує на виразності очей: це головний змістовий акцент, на якому будується образний задум твору. Використовуючи фактурне багатство матеріалу скульптор наповнює свої портрети життям.

1970-ті – 80-ті рр. були важливим етапом у творчому зростанні митця. Саме тоді визначилися магістральні напрямки його творчості, в яких гармонійно, взаємно збагачуючись визначилась

образно-тематична і пластична концепція його портретів. Це образи видатних діячів національної історії та сучасники, переважно коло творчих особистостей, близьких скульпторові людей. Працюючи в матеріалі (дереві, шамоті, граніті), він іде від загостреного відчуття його пластичної виразності. Адже у скульптурі образ залежить від позиції, яку зайняв митець у стосунках з матеріалом: від цього залежить повнота реалізації творчого завдання.

Досвід, відкритість до новітніх тенденцій і водночас глибоке проникнення в традиції національної художньої культури виокремилися у творчості І. Самотоса в роки Незалежності України. Талант монументаліста, схильного до узагальнення, дозволяє І. Самотосу і в станкових творах знайти найвиразнішу форму й висловити через неї найважливішу для себе, як митця, творчу ідею: пізнати сутність зображуваного, втілити в образі портретованого філософську думку. Сила й переконливість створених тоді портретів, історичних особистостей чи сучасників, визначається гармонійною, неординарною взаємодією проблем форми і змісту. Портрети цих десятиліть — це галерея образів людей, сильних духом. Серед його героїв — гетьмани Іван Мазепа, Іван Виговський — втілення непоборного духу українського народу в його боротьбі за волю. У цих образах — не лише героїчне минуле України: у їхніх портретах скульптор втілює актуальні ідеї сучасного моменту нашої історії.

В образах сучасників — художників, літераторів, учених, громадських і політичних діячів, рідних і близьких митцеві людей, І. Самотос розкриває творче начало особистості, горіння душі, що робить людину внутрішньо вільною. Сукупність формально-мистецьких чинників скульптор вирішує завжди індивідуально, відповідно до характеру портретованого, його «ego» з метою створити цілісний, глибокий образ Людини-творця, інтелектуала. Для втілення в матеріалі образної, відповідної часові концепції, скульптор знаходить сміливі вирішення.

Композиційне мислення І. Самотоса позначене і традиційними, і новаційними в його творчості прийомами. Він значно розширює коло творчих інспірацій. Його захоплює барокова драматургія образів Й. Пінзеля, експресія його композиційно-пластичного мислення. Українська ікона хвилює споглядальністю, гармонією, душевною рівновагою, чистотою ліній, особливою умовно-символічною мовою вислову. Ці мистецькі явища надид-

хають Майстра, спрямовують на пошук по-новому осмисленої образно-змістової та композиційно-пластичної концепції. У кожному творі відчутна авторська манера і водночас вони різні, як неподібні один до другого герої його творів. У портретах П. Загребельного, М. Лебеда, Я. Дашкевича, Р. Горака, О. Гриніва домінує об'єм голови. Акцент — на живу пластику обличчя, вираз очей. У портреті вченого Я. Дашкевича, у погляді, спрямованому «в себе», що створює враження глибокої зосередженості, самозаглибленості, прочитується історія його життя, біль його душі. Іронічний Р. Горак, рішучий, непримиренний О. Гринів, внутрішньо зібраний, вольовий М. Лебідь — кожний образ у портреті розкрито в динаміці характеру мінімальними, але виразними пластичними засобами. Міцно збудовані, вони передають особливості характеру портретованого, його інтелектуальний світ.

У 2000-х роках композиційна структура портретів І. Самотоса набувала особливої просторової активності, а пластика — експресії. Він створював портрети людей, для яких творчість — не лише професія, а спосіб життя. Про них можна сказати: «Я мислю і творю, отже, живу». Л. Медвідь, А. Бокотей, І. Вакарчук, Б. Возницький, Скрипаль (портрет батька): глядач стає свідком творчого процесу, який відбувається на його очах. Цього ефекту присутності скульптор досягає включенням у композицію атрибутів творчості митців: у руках Л. Медвідя — пензль і палітра, у А. Бокотея — складувна трубка, у Скрипаля — скрипка й смичок, погруддя Б. Возницького вписане в раму, перед І. Вакарчуком — книга. Для того, щоб створити образ Митця, І. Самотосу достатньо фрагмента, точно знайденого, пластично обіграного жесту, руху. Простір не лише оточує композицію, а й пронизує, моделює її, стає одним з виражальних елементів композиції.

Розглядаючи портретну творчість скульптора, відзначимо ще один важливий її аспект. Переважно завжди, коли мова заходить про портрет, прийнято говорити про контакт між художником і портретованим, який позує митцеві та в процесі позування розкриваються риси характеру моделі. Саме так працював над портретом львівський скульптор, народний художник України, Е. Мисько, який знаходив образно-пластичне вирішення твору в процесі безпосереднього спілкування з портретованим. Інший метод роботи над образом у І. Самотоса. Наділений від природи бездоганною зоровою пам'яттю, він не є прихильником такого

методу роботи. Натура, говорить митець, відволікає, зосереджує увагу на тому, що бачиш, що перед тобою, на рисах обличчя, а не на образі [8]. Приступаючи до роботи над портретом, скульптор зосереджується на особистості, на виразі обличчя добре знайомої людини, її манері спілкуватися, рухатися. Потім, узагальнюючи враження, опрацьовує ескіз, на основі якого створюється завершений портрет — образ, який у пластичних формулах вміщає в собі філософські виміри світу.

Можна зробити висновок, що портрет у творчості І. Самотоса відзначається самотністю і в специфіці тематичної сфери, і в характері образної інтерпретації, у принципах формального виразу. Ці пошуки орієнтовані на поглиблене розроблення завдань станкової скульптури, утверджуючи її естетичну самоцінність.

Іван Самотос — народний художник України, почесний академік Національної академії мистецтв України, багатолітній голова правління Львівської організації Національної спілки художників України, голова президії «Ліги творчої інтелігенції Львівщини», член президії товариства «Україна — світ», заступник голови президії «Конгресу української інтелігенції Львівщини», член редколегії газети «Літературний Львів», член президії товариства «Меморіал». Нагороджений орденом «Князя Ярослава Мудрого» (2003 р.) та орденом Кирила та Мефодія (2005 р.). За останні роки створив пам'ятники Тарасові Шевченку в м. Соснівка (Львівська обл.) та м. Бельци (Молдова), пам'ятники В'ячеславу Чорноволу та «Жертвам Замарстинівської в'язниці» у м. Львові, на честь 2000-ліття народження Христа в м. Дрогобичі та ін..

1. Афанасьєв В.О. Риси сучасності / В.О. Афанасьєв. — К. : Мистецтво, 1973. — 180 с.
2. Белічко Ю.В. Тема — ідея — образ / Ю.В. Белічко. — К. : Науково думка, 1975. — 279 с.
3. Даскалова Р. Современная скульптура Украины / Р. Даскалова // Советская скульптура. — М. : Советский Художник — 1985. — № 9. — С. 109-118.
4. Дреботюк Р. Художники Прикарпаття / Р. Дреботюк. — К. : Мистецтво, 1989. — 253 с.
5. Кравич Д. Традиції і новачі скульптурного мистецтва / Д.Кравич // Вісник Львівської академії мистецтв. — Львів. — 1996. — № 7. — С. 21-27.
6. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом / О. Голубець. — Львів, 2001. — 175 с.

7. Гончарук О. Портрет у творчості львівського скульптора Івана Самотоса : образно-пластичні концепції / О. Гончарук // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. — 2012. — No 7. — С. 89-91.
8. З бесіди автора статті з І.Самотосом у січні 2012 р.
9. Мистецтво України. 1991-2003. Альбом / упоряд. Т. Придатко, З. Чегусова. — К. : Мистецтво, 2003. — С. 109.
10. Самотос І.М. Виставка творів. Скульптура / Каталог персональної виставки. — Львів, 2008.

ANNOTATION

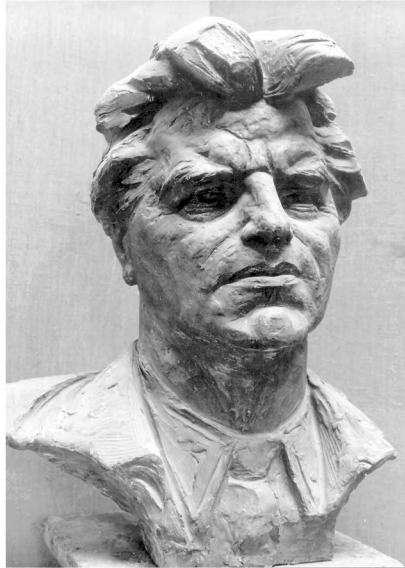
Alexander Goncharuk, Volodymyr Goncharuk. Portrait in his work: the blessed memory of Ivan Samotos dedicated. Portrait in the works of Lviv sculptor I. Samotosa: figurative and plastic concept. In the article mounted portraits of one of the leading sculptors of the second half of Lviv XX - beginning of XXI century. Identifies the most characteristic features of these products on the basis of analysis of image-content and composition-plastic solutions.

Keywords: Easel sculpture, portrait, plastic, traditions, form, content.

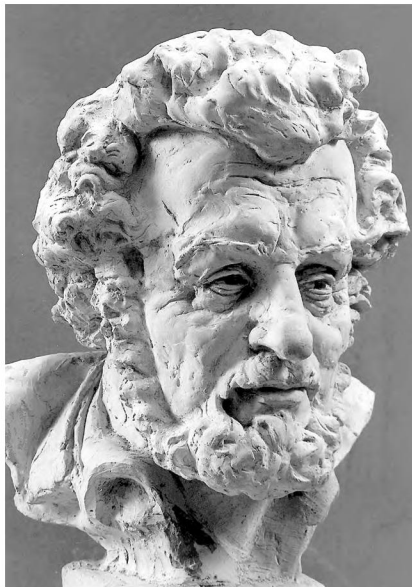
АННОТАЦИЯ

Александр Гончарук, Владимир Гончарук. Портрет в творчестве мастера: светлой памяти Ивана Самотоса посвящается. Статья посвящена исследованию актуальной проблемы в творчестве известного львовского скульптора И. Самотоса — портрет в творчестве, образно-пластические концепции. В статье рассматриваются станковые портреты в активе художника второй половины XX - начала XXI века. Выявлены ведущие тенденции творчества художника, определен характер традиций, на которые он опирался и раскрыты существенные особенности композиционно-пластических и образно-смысловых решений его портретов.

Ключевые слова: станковая скульптура, портрет, пластика, традиции, форма, содержание.

Портрет доктора мистецтвознавства,
професор Я.П. Запаско.
Гіпс тон, 1985 р.

Портрет Зеновія Кецала.
Гіпс тон, 198 р.